

ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

**ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΑΞΗ**

Ιωάννινα 2006

Γιώργος Νικολάου*

Διαπολιτισμική επικοινωνία στη σχολική τάξη

Περίληψη

Η αυξημένη ζήτηση σε εργατικό δυναμικό, σε συνδυασμό με τη γήρανση της ηπείρου μας, διαμορφώνουν ήδη κοινωνίες περισσότερο σύνθετες και πλουραλιστικές, αφού αναμένεται αύξηση του αριθμού των μεταναστών που θα ζουν μέσα σ' αυτές. Στις μελλοντικές ευρωπαϊκές κοινωνίες πρόκειται, μάλλον, να υπερισχύσει μία υπηκοότητα εκ της παραμονής, που θα βασιζέται στο «δίκαιον του εδάφους», παρά μία υπηκοότητα εκ της καταγωγής που βασιζέται στο «δίκαιον του αίματος». Αυτές οι νέες συνθήκες δεν πρέπει να διαταράξουν την κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ των πολιτών. Σ' έναν κόσμο που γίνεται ολοένα και πιο σύνθετος και μέσα στον οποίο πρέπει να μάθουμε να ζούμε μαζί με τους άλλους, η απόκτηση διαπολιτισμικών δεξιοτήτων είναι το κατεξοχήν ζητούμενο. Μεταξύ των δεξιοτήτων αυτών σημαντικότερη θέση κατέχει η διαπολιτισμική επικοινωνία, η οποία αποκτά ιδιαίτερη σημασία μέσα στο σχολείο και τη σχολική τάξη.

Λέξεις κλειδιά: Πολυπολιτισμικότητα, αφομοίωση, πολιτισμικός σχετικισμός, διαπολιτισμική εκπαίδευση, διαπολιτισμική επικοινωνία, δίκαιον του αίματος, δίκαιον του εδάφους, σχολική τάξη.

La communication interculturelle dans la classe scolaire

Résumé

La demande accrue de main-d'oeuvre, combinée au vieillissement de notre continent, forme déjà des sociétés plus complexes et pluralistes, d'autant plus qu'est attendu une augmentation du nombre des immigrés qui vivront à l'intérieur des celles-ci. Aux futures sociétés européennes devrait, plutôt, prédominer une citoyenneté «de la résidence», qui serait fondée sur le «droit du territoire», en dépit d'une citoyenneté «de l'origine» qui est fondée sur le «droit du sang». Ces nouvelles conditions ne devraient pas perturber la cohésion sociale et la solidarité entre les citoyens. À un monde qui devient de plus en plus complexe et dans lequel il faut que nous apprenions à vivre avec autres, l'acquisition des aptitudes interculturelles est par excellence demandée. Entre ces aptitudes, la place de la communication interculturelle est fondamentale et elle acquiert, d'avantage, une importance particulière dans l'école et dans les classes scolaires.

Mots - clés: Multiculturalisme, assimilation, relativisme culturel, éducation interculturelle, communication interculturelle, «jus sanguinis», «jus solis», classe scolaire.

*Επίκουρος Καθηγητής Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Εισαγωγή

Πριν από μία σχεδόν δεκαετία ο Μιχάλης Δαμανάκης διαπίστωνε ότι «ο επιστημονικός λόγος που αφορά στη διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι σε μεγάλο βαθμό εισαγόμενος και κανονιστικός»¹ και ακόμη, ότι η επιστημονική γνώση γύρω από την εκπαιδευτική πράξη που αφορά στην εκπαίδευση των παλινοστούτων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα είναι «... από περιορισμένη έως ανύπαρκτη».² Ταυτόχρονα υπογράμιζε την ανάγκη για ιδεολογική, θεσμική και μεθοδολογική στροφή του σχολείου, προκειμένου να διαμορφωθεί ο κατάλληλος παιδαγωγικός χώρος, που θα αρδεύεται από τις αρχές της διαπολιτισμικής θεωρίας, λαμβάνοντας υπόψη «όχι μόνο τους ενδογενείς (ελλαδογενείς), αλλά και τους εξωγενείς παράγοντες, ενώ συγχρόνως θα προσπαθεί να απαντήσει στα ζητούμενα που προκύπτουν από τις ευρωπαϊκές και τις παγκόσμιες εξελίξεις».³

Από τότε μέχρι σήμερα, παρά το γεγονός ότι έχει σημειωθεί μία αξιόλογη πρόοδος όσον αφορά την ερευνητική δραστηριότητα στη χώρα μας αναφορικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, το σχολείο δεν εισπράττει, τουλάχιστο στο βαθμό που θα έπρεπε, το αποτέλεσμα αυτής της επιστημονικής δραστηριότητας. Υπάρχει, και είναι σαφές, μία δυσκολία μετουσίωσης του επιστημονικού παιδαγωγικού λόγου σε καθημερινή διδακτική πράξη.

Με ο άρθρο μας επιχειρούμε να συνεισφέρουμε στο διάλογο αυτό προσεγγίζοντας το θέμα της διαπολιτισμικής επικοινωνίας μέσα από ένα πρίσμα πρακτικής αντιμετώπισης πραγματικών καταστάσεων, που προκύπτουν από τη λειτουργία της σχολικής τάξης. Η εργασία αρθρώνεται πάνω σε τρεις άξονες: τη διαπολιτισμική θεωρία, τη διαπολιτισμική επικοινωνία και τις σχολικές πρακτικές που μπορούν να ευνοήσουν ή αντίθετα, να παρεμποδίσουν την επικοινωνία μέσα σε μία «πολύχρωμη» - πολυπολιτισμική τάξη.

Διαπολιτισμικότητα – Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

Είναι, καταρχήν, απαραίτητο να οριοθετήσουμε εννοιολογικά τη διαπολιτισμικότητα και τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Κι αυτό γιατί ο όρος διαπολιτισμικότητα είναι από τους πλέον ταλαιπωρημένους, παλινδρομώντας μεταξύ πολιτισμι-

1. Δαμανάκης, Μ., 1997, *Η εκπαίδευση των παλινοστούτων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση*, Αθήνα, Gutenberg, σελ. 321.

2. ό.π., σελ. 317

3. ό.π., σελ. 322

κού οικουμενισμού και πολιτισμικού σχετικισμού, έχοντας στο μεταξύ «φλερτάρει» τόσο με την αφομοιωτική, όσο και τη διαχωριστική – πολυπολιτισμική θεώρηση. Ο πολύς κόσμος τον αντιλαμβάνεται, και ασφαλώς λανθασμένα, ως τη, με *οποιοδήποτε* τρόπο, ενασχόληση με τα θέματα της ετερότητας και τη διαχείριση αυτής. Ειδικά στο χώρο της εκπαίδευσης, η διαπολιτισμικότητα συνδυάζεται με την παρουσία αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία μας και για το μέσο πολίτη της χώρας μας ο όρος παραπέμπει σχεδόν αυτονόητα στην εκπαίδευση των μαθητών αυτών.

Ωστόσο, η διαπολιτισμικότητα είναι ένας, ανάμεσα σε άλλους, τρόπους διαχείρισης της πολυπολιτισμικότητας και δε θα πρέπει να συγχέεται ούτε με την αφομοίωση, αλλά ούτε και με τον πολιτισμικό σχετικισμό. Μία αφομοιωτική πολιτική δε δέχεται την ετερότητα ως ενδεχόμενη κατάσταση και όταν αυτή προκύπτει, το μέλημα του κράτους μέσω των ιδεολογικών και διοικητικών του μηχανισμών είναι η εξισορρόπηση του συστήματος με την ομογενοποίηση. Στον πολιτισμικό σχετικισμό, πάλι, έχουμε ακριβώς το αντίθετο: η ισότητα των πολιτισμών αποτελεί τη θεμελιώδη θέση αυτής της κατεύθυνσης. «*Κάθε πολιτισμός μπορεί να αξιολογηθεί μόνο με βάση τους δικούς του προσανατολισμούς και τις αξίες του...*»⁴ και ως εκ τούτου η φροντίδα του κράτους είναι η δημιουργία και η προστασία του απαραίτητου ζωτικού χώρου για την ανάπτυξη του κάθε πολιτισμού, μέσα από έναν αγώνα για κοινωνική δικαιοσύνη, για συνταγματικά κατοχυρωμένη ισότητα των εθνοτικών ομάδων και για ανάδειξη των ιδιαίτερων πολιτισμικών ταυτοτήτων.

Στη διαπολιτισμική θεωρία, αντίθετα, η έμφαση δίνεται στη γνωριμία και την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφόρων πολιτισμών που συνθέτουν μία κοινωνία. Οι παραδοχές - βάσεις πάνω στις οποίες αρθρώνεται η διαπολιτισμική προσέγγιση είναι:

- Η αναγνώριση της ετερότητας
- Η κοινωνική συνοχή
- Η ισότητα
- Η δικαιοσύνη

Υπό την προϋπόθεση ότι δεν έχουμε την πρόθεση να αμφισβητήσουμε τη νομιμοποίηση του εθνικού κράτους, η δυναμική σχέση που μπορεί να αναπτυχθεί μέσα από την αλληλεπίδραση των διαφόρων υποκειμένων μίας κοινωνίας, προσανατολίζεται μάλλον σε πολιτικές ένταξης *εκ της παραμονής* (jus solis), παρά *εκ της καταγωγής* (jus sanguinis), και περιστρέφεται πλέον γύρω από τις έννοιες:

4. Γκόβαρης, Χ., 2001, *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Ατραπός, σελ. 89

- Της συμμετοχής: το «ανήκειν» δηλαδή σε μία συλλογικότητα συνδέεται με συμμετοχή στο κοινωνικό γίγνεσθαι, αλλά και συμμετοχή στο παραγόμενο προϊόν της εθνικής ταυτότητας.
- Της πρόσβασης, με την έννοια της ισότητας των ευκαιριών και της αξιοκρατίας και τέλους,
- Της ευθύνης, με την έννοια της συνείδησης των υποχρεώσεων που απορρέουν από το «ανήκειν» σε μία συλλογικότητα.⁵

Σε εκπαιδευτικό επίπεδο οι τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις (αφομοιωτική, σχετικιστική, διαπολιτισμική), οδηγούν σε διαφορετικού τύπου σχολεία και αντίστοιχα σε διαφορετικές σχολικές πραγματικότητες:

- Η αφομοιωτική προσέγγιση οδηγεί σ' ένα σχολείο μονοπολιτισμικό, μονογλωσσικό και εθνοκεντρικό, στο ιδεολογικό πλαίσιο του οποίου θα πρέπει κάθε μαθητής να υποταχθεί, παθητικά ή ενεργητικά⁶, προκειμένου να «επιβιώσει» σ' αυτό.
- Ο πολιτισμικός σχετικισμός οδηγεί, με τη σειρά του, σε μία εκπαιδευτική πολιτική διαχωρισμού, είτε αυτή λαμβάνει χώρα στο ίδιο το σχολικό σύστημα (διαφορετικές τάξεις για αλλοδαπούς), είτε συνδυάζεται με τη δημιουργία ειδικών σχολικών δομών για τους «διαφορετικούς». Μπορεί κανείς εύκολα να αντιληφθεί τις αρνητικές συνέπειες αυτής της εξέλιξης, όταν στο μέλλον τα υποκείμενα μιας τέτοιας εκπαίδευσης θα κληθούν να αλληλεπιδράσουν, να συνεννοηθούν και να συνεργαστούν με τους υπόλοιπους πολίτες στο ίδιο κοινωνικό, εργασιακό ή πολιτισμικό πλαίσιο.
- Η διαπολιτισμικότητα, αντίθετα, αποδεχόμενη την ετερότητα ως υπαρκτή κατάσταση, που δεν έχει μάλιστα προκύψει στις μέρες μας, αλλά υφίσταται διαχρονικά, θέτει ως προτεραιότητα τη δημιουργία εκείνου του σχολικού περιβάλλοντος που θα χαρακτηρίζεται από:
 - Την αποδοχή και το σεβασμό της ιδιαιτερότητας του άλλου
 - Τη δημιουργία κλίματος επικοινωνίας και συνεργασίας
 - Τη φροντίδα για παροχή ίσων ευκαιριών πρόσβασης στη γνώση, αλλά και την κοινωνική, πολιτισμική και οικονομική ζωή,

5. Γκότοβος, Α., 2002, *Εκπαίδευση και ετερότητα*, Αθήνα, Μεταίχμιο, σελ. 129

6. Η παθητική αφομοίωση, όταν δηλαδή ο μαθητής «υποχρεώνεται» να συμμορφωθεί και να προσαρμοσθεί στον πολιτισμό υποδοχής, ενέχει αναμφισβήτητα, μία μορφή συμβολικής βίας. Από

Αυτό δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο με τη συνύπαρξη και τη συνεκπαίδευση όλων των παιδιών μέσα σ' ένα σχολικό περιβάλλον όπου δε θα επικρατούν σχέσεις επιβολής του ισχυρότερου πάνω στον ασθενέστερο, αλλά, αντίθετα, θα αντλεί περιεχόμενο από εκείνο το δημοκρατικό πνεύμα της ισονομίας, της ισοπολιτείας και της ισότιμης αντιμετώπισης. Η πολιτισμική ιδιαιτερότητα των παιδιών που προέρχονται από διαφορετικό κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον, όταν δεν αναφέρεται αποκλειστικά στο γλωσσικό παράγοντα, την άγνοια δηλαδή της εθνικής ή κυρίαρχης γλώσσας, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα προόδου μέσα στο σχολικό πλαίσιο. Αλλά και όταν υφίσταται πρόβλημα γλώσσας, το σχολείο δεν θα πρέπει να εξαντλεί την παρέμβασή του μόνο στην κατεύθυνση της επαρκούς εκμάθησης των ελληνικών από τον αλλοδαπό μαθητή. Όπως έχει επισημάνει ο Μάρκου, «*οι αλλόφωνοι μαθητές φοιτούν στο σχολείο όχι για να μάθουν τη γλώσσα, αλλά για τους ίδιους λόγους που φοιτούν και όλοι οι υπόλοιποι μαθητές: για να μορφωθούν*».⁷

Αντιλαμβάνεται, λοιπόν, κανείς ότι οι παραπάνω θέσεις ανατρέπουν παγιωμένες αντιλήψεις περί διαπολιτισμικών σχολείων και εκπαίδευσης των μαθητών με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Πεποίθησή μας είναι ότι κάθε σχολείο, είτε φοιτούν σ' αυτό αλλοδαποί, παλινοστούντες, τσιγγάνοι ή μουσουλμάνοι μαθητές, είτε όχι, είναι εν δυνάμει διαπολιτισμικό, με την έννοια ότι οφείλει να καλλιεργεί ένα συγκεκριμένο και σαφώς προσδιορισμένο έθος, το οποίο συνάδει με τις αρχές και τις αξίες αφενός του πολιτισμού μας και αφετέρου με αυτές της διαπολιτισμικότητας, όπως τις προσδιορίσαμε παραπάνω.

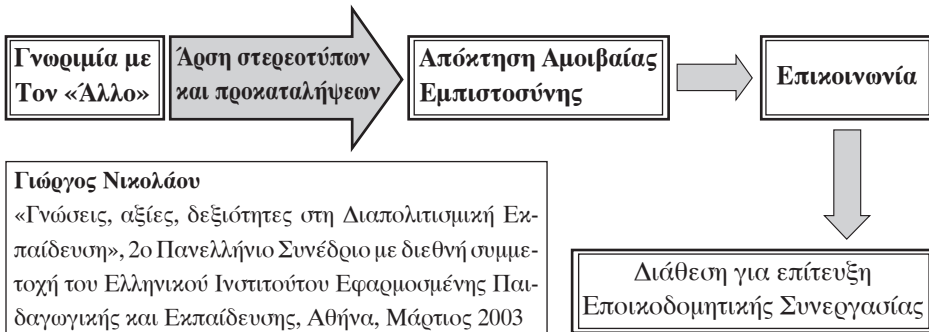
Επικοινωνία - Διαπολιτισμική Επικοινωνία

Ζητούμενο, λοιπόν, σε μία πολυπολιτισμική σχολική τάξη, όπως και σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία, είναι η διασφάλιση αυτού που εδώ και μερικά χρόνια ονομάσαμε διαπολιτισμική πορεία ως μία διαδικασία για την οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ όλων των πολιτών.

την άλλη, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε εκείνες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η συμμόρφωση είναι επιλογή του υποκειμένου ή της οικογένειάς του, ανεξαρτήτως κινήτρων. Στις περιπτώσεις αυτές τίθεται το ερώτημα κατά πόσον αναπτύσσονται αντιστάσεις από τις κοινωνίες υποδοχής, προκειμένου να επιτρέψουν την αφομοίωση αυτή. Τα φαινόμενα αυτά απαντώνται κυρίως σε άκρως συντηρητικές κοινωνίες, στις οποίες υποβόσκει ο φόβος της «αλλοίωσης δια της ανάμιξης» των ιδιαίτερων (φαντασιακών στις περισσότερες περιπτώσεις) χαρακτηριστικών τους και ως εκ τούτου ακολουθούν διαχωριστικές πολιτικές.

7. Μάρκου, Γ., (επιμ.), 1999, *Διαπολιτισμική Αγωγή. Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής, σελ. iii-4

Εικόνα 1: Η «διαπολιτισμική πορεία»

- Η γνωριμία μας με τον άλλο αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να αρθρουν στερεότυπα και προκαταλήψεις που προκύπτουν κατεξοχήν από την άγνοια του διπλανού «Άλλου», τον οποίο εξαιτίας ακριβώς αυτής της άγνοιας τον ερμηνεύουμε, τον κατηγοριοποιούμε και τον κατατάσσουμε συχνά με αυθαίρετο τρόπο. Τα στερεότυπα είναι υπεργενικευμένες, αξιολογικές, υπερβολικές και οπωσδήποτε αθέμιτες σκέψεις (απόψεις) που έχουμε για κάποιον άλλο ως μέλος μιας συγκεκριμένης κατηγορίας (π.χ. δάσκαλοι, γιατροί, ασιάτες, κλπ). Η προκατάληψη είναι η στάση που έχουμε απέναντι στον άλλο και η οποία, συχνά, τροφοδοτείται από τη στερεοτυπική σκέψη. Ενώ το στερεότυπο είναι η απεικόνιση του άλλου, με την προκατάληψη εκφράζεται η ετοιμότητα για θετική ή αρνητική στάση έναντι του άλλου.⁸ Όταν φτάσουμε στο επίπεδο της δράσης, που υπαγορεύεται από τη στερεοτυπική σκέψη και τις προκαταλήψεις μας, τότε μιλάμε πλέον για διάκριση. Οι διακρίσεις μπορούν να είναι θετικές ή αρνητικές. Εννοείται ότι η προσωπική, κριτική ματιά απέναντι στον διαφορετικό «Άλλο» και η γνωριμία μας μ' αυτόν, με την αλληλεπίδραση που αναπτύσσεται, μας επιτρέπουν να διαμορφώνουμε περισσότερο αξιόπιστες, προσωπικές απόψεις για το άτομό του, αποδυναμώνοντας έτσι το ρόλο των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων. Με άλλα λόγια, η άρση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων περνά μέσα από την ουσιαστική γνωριμία μας με τον άλλο.
- Απόκτηση αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Αυτό είναι ένα ενδεχόμενο. Δεν είναι βέβαιο ότι θα συμβεί. Παρατηρείται συχνά και το εντελώς αντίστροφο. Να έχουμε δηλαδή μία γενικά καλή εικόνα για κάποιον (θετικό στερεότυπο) και να είμαστε διατεθειμένοι να αναπτύξουμε μία καλή επαφή και συνεργα-

8. Γκότοβος, Α., (1998), Ρατσισμός, κοινωνικές ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής, β' έκδοση, Αθήνα, ΥΠΕΠΘ – ΓΓΑΕ, σελ. 16-28

οία μαζί του και τελικά, έπειτα από την ουσιαστική γνωριμία μας, να διαπιστώνουμε ότι η αρχική μας διάθεση και εκτίμηση δεν επιβεβαιώνονται. Η γνωριμία με τον Άλλο δεν λειτουργεί μόνο στην κατεύθυνση της αποδοχής. Μπορεί να υπάρξει και απόρριψη. Η διαπολιτισμική πορεία δεν επιχειρεί να «αγιοποιήσει» τον διαφορετικό Άλλο. Δεν δέχεται, όμως, και την αpriori απόρριψη ή δαιμονοποίησή του.

- Τα δύο παραπάνω βήματα οδηγούν σε μία όσο το δυνατόν καλύτερη επικοινωνία. Η γνωριμία και η εμπιστοσύνη μεταξύ «πομπού» και «δέκτη» διευκολύνουν την επικοινωνία, αφού το μήνυμα που εκπέμπει ο πομπός υφίσταται λιγότερες αλλοιώσεις από τα «φίλτρα» που επηρεάζουν τους αντιληπτικούς μηχανισμούς του δέκτη. Συχνότατα αυτά τα φίλτρα βασίζονται ακριβώς στη στερεοτυπική σκέψη. Λογικό είναι και η απόκριση (feed back) του δέκτη να αντιστοιχεί σ' αυτό που τελικά κατάλαβε και όχι πάντα στο πραγματικό νόημα του αρχικού μηνύματος. Όσο λιγότερες αλλοιώσεις υφίσταται το μήνυμα, τόσο περισσότερο μιλάμε για μία καλή και στέρεη επικοινωνία, πράγμα που είναι τελικά το ζητούμενο, όχι μόνο στο σχολείο, αλλά και σε κάθε έκφραση της κοινωνικής μας ζωής. Ειδικά, όταν πομπός και δέκτης ανήκουν σε διαφορετικές, πολιτισμικές συλλογικότητες (ομάδες), η μεταξύ τους επικοινωνία χαρακτηρίζεται ως διαπολιτισμική επικοινωνία. Αν και η ομιλία δεν είναι ο μόνος τρόπος επικοινωνίας, αφού υπάρχουν και μη λεκτικοί κώδικες, όπως η γλώσσα του σώματος, οι εικαστικές τέχνες, το δράμα, η μουσική κλπ., ωστόσο στο σχολικό περιβάλλον, το οποίο, όπως είπαμε έχει συγκεκριμένες λειτουργίες να επιτελέσει, κατ' οικονομία η χρήση της κυρίαρχης γλώσσας είναι ο βασικός τρόπος επικοινωνίας.
- Το επόμενο στάδιο, που είναι και ο τελικός σκοπός αυτής της «διαπολιτισμικής πορείας», όπως την ονομάσαμε, είναι η δυνατότητα για συνεργασία ανάμεσα στα άτομα που συνθέτουν την κοινωνία μας, είτε αυτή γίνεται αντιληπτή σε μικρο-επίπεδο (σχολική τάξη), είτε σε μεσο-επίπεδο (σχολείο), είτε σε εξω-επίπεδο (κοινωνία). Η συνεργασία αυτή είναι το ζητούμενο τουλάχιστο στη σφαίρα του «δημόσιου», γιατί στη σφαίρα του «ιδιωτικού», ο καθένας μπορεί να κάνει τις επιλογές του, σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες και παραδόσεις του πολιτισμού του, αρκεί βέβαια αυτές οι ιδιαιτερότητες και παραδόσεις να μην είναι συγκρουσιακά ασύμβατες με τον κυρίαρχο πολιτισμό.

Η Επικοινωνία

Σημαντικό ζητούμενο στην παραπάνω πορεία είναι η *Επικοινωνία*, η οποία αποτελεί μία βασική παράμετρο της ίδιας της ζωής. Ορίζεται ως διαδικασία

δημιουργίας, ανταλλαγής, ερμηνείας και αξιολόγησης, αξιοποίησης συμβόλων, σημάτων, πληροφοριών και μηνυμάτων. Ο τρόπος που επικοινωνεί το άτομο -λεκτικά ή μη λεκτικά- ονομάζεται *Συμπεριφορά*. Επηρεάζεται και διαμορφώνεται από πολλούς παράγοντες, όπως: *τα Κίνητρα, οι Αξίες, η Συγκινησιακή κατάσταση, οι Δεξιότητες, η Στάση και οι Προθέσεις*. Επηρεάζεται επίσης και από τη σχέση με τους άλλους, από τις αντιλήψεις τους, από τα γεγονότα και τις καταστάσεις που συμβαίνουν γύρω του. Αυτή η πνευματική ή ψυχική προδιάθεση απέναντι στα πρόσωπα, πράγματα ή καταστάσεις, ορίζει τη στάση του ατόμου που μπορεί να είναι θετική, αρνητική ή ουδέτερη. Η συμπεριφορά μαζί με τα φυσικά χαρακτηριστικά αποτελούν τη μόνη ορατή πλευρά του ατόμου, ενώ στην αθέατη πλευρά βρίσκονται τα κίνητρα, οι σκέψεις, οι αξίες τα συναισθήματα, όλα αυτά δηλαδή που συνιστούν τη στάση του. Η έννοια κλειδί στη δομή της συμπεριφοράς είναι η έννοια της προθετικότητας⁹.

Η κατανόηση και η ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς συμβάλλει στη βελτίωση της επικοινωνίας. Τα στάδια της επικοινωνιακής πράξης είναι: α) *Της σύλληψης*, δηλαδή της μορφοποίησης της ιδέας. β) *Της κωδικοποίησης* της ιδέας από τον πομπό. γ) *Της μετάδοσής* της και δ) *Της αποκωδικοποίησης και αφομοίωσης* της ιδέας από το δέκτη. Η διαδικασία της επικοινωνίας είναι *κυκλική*, με την έννοια ότι η απόκριση του δέκτη είναι επικοινωνία προς τον πομπό, οπότε αυτόματα ο δέκτης γίνεται πομπός και ο πομπός δέκτης (Εικόνα 2). Οι ρόλοι εναλλάσσονται και αυτή η απόκριση του δέκτη ονομάζεται *επαναπληροφόρηση*. Είναι σημαντικό το μήνυμα να μεταδίδεται με σαφήνεια λαμβάνοντας υπόψη τόσο το γλωσσικό κώδικα του δέκτη όσο και την περίσταση επικοινωνίας. Τα συστήματα επικοινωνίας δεν είναι στατικά, αλλά διαρκώς μεταβαλλόμενα¹⁰. «Όσο για την αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ δύο ανθρώπων, αυτή υπάρχει όταν ο αποδέκτης (δέκτης) ερμηνεύει το μήνυμα του αποστολέα (πομπός) όπως εκείνος το εννοούσε»¹¹.

9. Searle J.(1999), Νους, Εγκέφαλος και Επιστήμη, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, β' έκδοση, Ηράκλειο, σ. 62.

10. Γιαννουλέας Μ.(1998):Συμπεριφορά και Διαπροσωπική Επικοινωνία στην εργασιακό χώρο, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 19 – 27.

11. Μαλιζιώση-Λοΐζου, Μ.(2001), Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στην Εκπαίδευση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 193.

Εικόνα 2: Στάδια Επικοινωνιακής Πράξης

Ταυτόχρονα, στο ανθρώπινο πρόσωπο δεν καθρεπτίζονται μόνο οι συναισθηματικές καταστάσεις αλλά και οι στάσεις, οι απόψεις και οι πεποιθήσεις που έχει το άτομο για τους άλλους συνανθρώπους του. Το πρόσωπο αποτελεί έναν από τους κυριότερους φορείς εκείνου που ονομάζουμε μη λεκτική επικοινωνία. Η οπτική επαφή είναι από τα πιο ισχυρά, αλλά και πιο μυστηριώδη κανάλια της μη λεκτικής επικοινωνίας και χρησιμοποιείται για να μεταφέρει τόσο θετικά όσο και αρνητικά μηνύματα. Το ανθρώπινο βλέμμα έχει την ικανότητα να προκαλεί ισχυρές συναισθηματικές διεγέρσεις, μεταβιβάζοντας σιωπηλά αγάπη, τρυφερότητα, μίσος, απόρριψη και πολλά άλλα συναισθήματα και στάσεις¹².

Άλλα στοιχεία που αντανακλούν τα συναισθήματα και τις στάσεις του ομιλητή είναι τα φωνητικά στοιχεία του λόγου. Σ' αυτά εντάσσονται τα χαρακτηριστικά της φωνής, όπως: η ένταση, η χροιά, το ύψος, η έμφαση, ο τόνος, οι διακυμάνσεις και η ταχύτητα ομιλίας¹³. Η πολιτισμική αντιπαράθεση μπορεί ν' αποφευχθεί, εάν αξιοποιηθούν τα προαναφερθέντα στοιχεία, που ενισχύουν την επικοινωνιακή προθετικότητα ανάμεσα σε ανθρώπους από εντελώς διαφορετικούς πολιτισμούς.

12. Παπαδάκη-Μιχαηλίδη Ε. (1996), Η σιωπηλή γλώσσα των συναισθημάτων-μη λεκτική επικοινωνία στις διαπροσωπικές σχέσεις, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 74 - 90

13. ό.π. σ. 148

Ο πολιτισμός εκφράζεται σιωπηρά διαμέσου των μη – λεκτικών νοημάτων. Τα Kinetics είναι μη λεκτική επικοινωνία και εκφράζουν τη «γλώσσα του σώματος». Ότι μπορεί να θεωρείται ευγενικό, αποδεκτό ή κατάλληλο από έναν πολιτισμό ενδέχεται να είναι εντελώς ακατάλληλο για κάποιον άλλο. Για παράδειγμα, είναι αγένεια τα παιδιά των Γιαπωνέζων να εκδηλώνουν λύπη ή θυμό, γι' αυτό χαμογελούν ακόμα και όταν είναι θυμωμένα. Στη μελέτη των Proxemics η έννοια της ανεκτής απόστασης και αλληλεπίδρασης είναι ενδεικτική της πολιτισμικής ποικιλότητας που οριοθετεί την ανεκτή απόσταση σε διαφορετικό βαθμό. «Πολιτισμοί χωρίς επαφή προτιμούν μεγαλύτερες αποστάσεις, ενώ αυτοί που προτιμούν μικρότερες αναφέρονται ως πολιτισμοί επαφής»¹⁴. Ο Habermas υποστηρίζει, ότι η επικοινωνία αντλείται από τρία δομικά στοιχεία, *τον πολιτισμό, την κοινωνία και την προσωπικότητα* και ότι αυτά χρησιμοποιούνται για την ανάπτυξη ενός πλαισίου, για τη διαπολιτισμική επικοινωνία¹⁵.

Η Διαπολιτισμική Επικοινωνία

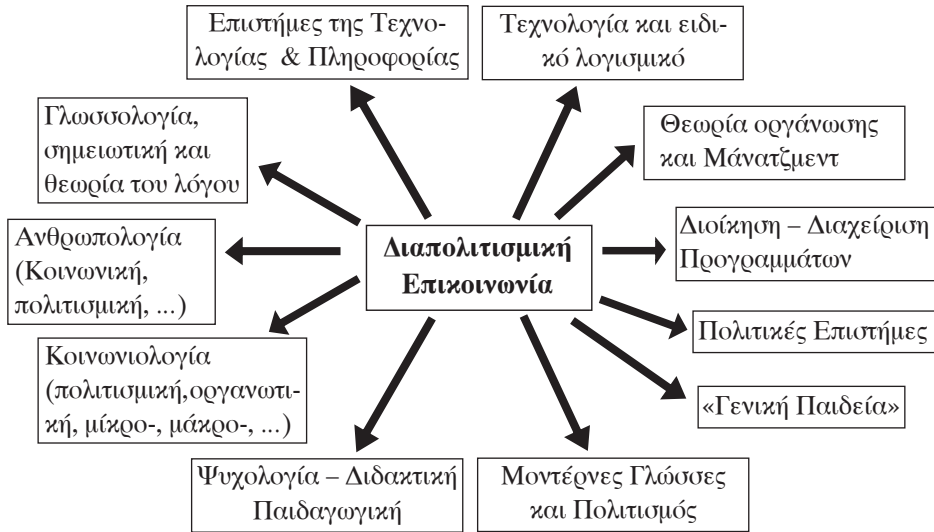
Διαπολιτισμική επικοινωνία «είναι η διαδικασία επικοινωνίας ανάμεσα σε άτομα αλλά και σε κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς διαφορετικών πολιτισμών, όπως οι κυβερνητικές υπηρεσίες, οι επιχειρήσεις, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τα Μ. Μ. Ε. Περιλαμβάνει λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία μέσω διαφόρων κωδίκων».

Η διαπολιτισμική επικοινωνία προσεγγίζεται διεπιστημονικά, αφού πολλές επιστήμες ή επιστημονικοί τομείς συνεισφέρουν στη μελέτη της, την ερμηνεία της και την αξιοποίησή της. Η λειτουργία της τόσο μέσα στο σχολικό περιβάλλον, όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό και επαγγελματικό φωτίζεται από την επιστημονική έρευνα και τη γνώση διαφόρων επιστημών, των οποίων τα πορίσματα αξιοποιούμε προς όφελός της. Στο παρακάτω σχήμα (Εικόνα 3) παρουσιάζεται η διεπιστημονική διάσταση της διαπολιτισμικής επικοινωνίας.

14. Hall, στο Σπινθουράκη Ι, Κατσίλλης Ι, Μουσταῖρας Π(1997): «Ο ρόλος της γλώσσας και του πολιτισμού στη διαπολιτισμική επικοινωνία «Νέα Σύνορα»-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα, 1ο Διαβαλκανικό Συνέδριο «Εκπαίδευση και Διαπολιτισμική Επικοινωνία», ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών, Gutenberg, Αθήνα, σ. 172 – 175.

15. Bolten J (1993):«Life world Games: the theoretical foundation of training courses in Intercultural Communication» στο European Journal of Education, 12(3), σ. 344.

Εικόνα 3: Η διαπολιτισμική επικοινωνία: επιστημονικοί τομείς – επιστήμες

Κάτω από την πίεση των εξελίξεων η επικοινωνία αποκτά μια ξεχωριστή σημασία, αφού μπορεί να συμβάλει στη μείωση της έντασης που δημιουργείται απ' τη συνάντηση ανθρώπων από διαφορετικά μέρη του πλανήτη. Σύμφωνα με τον Hohmann,¹⁶ η διαπολιτισμική αγωγή έχει στόχο: α) Τη συνάντηση των πολιτισμών, στη βάση της ισοτιμίας και της αμοιβαιότητας. β) Τον παραμερισμό των εμποδίων που παρεμβάλλονται κατά τη συνάντηση. γ) Τη δρομολόγηση «πολιτισμικών ανταλλαγών» και «πολιτισμικού εμπλουτισμού».

Η συνένωση του πολιτισμού με την επικοινωνία αναδύει ευκαιρίες αλλά και προβλήματα. Ένα βασικό πρόβλημα είναι η μη κατανόηση και σωστή χρήση της γλώσσας υποδοχής. Μέσω της γλώσσας μεταβιβάζονται τα μηνύματα. Οι δυσκολίες στη χρήση της γλώσσας έχουν επίπτωση στην επικοινωνία, αφού το μήνυμα δεν γίνεται αντιληπτό απ' τον παραλήπτη και δεν μπορεί να αποκωδικοποιηθεί.

Πρόβλημα επίσης δημιουργεί και ο εθνοκεντρικός χαρακτήρας του εκπαιδευτικού συστήματος. Έρευνες σε σχολικά εγχειρίδια και αναλυτικά προγράμματα απέδειξαν ότι αυτά προσφέρουν δομικές και πολιτισμικές προϋποθέσεις για

16. Hohmann M. H.- H. Reich (Hrsg) (1989), Ein Europa fuer mehrheiten und minderheiten, Diskussionen um interkulturelle Erziehung, Maxmann Muenster, New York, σ. 16.

τη διατήρηση και διαιώνιση των προκαταλήψεων. «Φανερά ή άδηλα, μεταφέρονται στερεότυπα, προκαταλήψεις και πρακτικές διάκρισης μέσα στην εκπαίδευση»¹⁷.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις περί «εθνικού εαυτού» και «εθνικού άλλου», που προκύπτουν από την ανάλυση περιεχομένου των σχολικών βιβλίων και οι αντίστοιχες κοινωνικές αναπαραστάσεις, στερεότυπα και κοινωνικές αποδόσεις των εκπαιδευτικών, εισηγούνται ότι η ελληνική εθνική ταυτότητα βιώνεται ως εάν να ευρίσκεται υπό απειλή¹⁸. Ο πολιτισμικός ρατσισμός παρεμποδίζει την επικοινωνία, αφού διαμεσολαβεί η αξιολογική κρίση για «ανώτερους» και «κατώτερους» πολιτισμούς.

Στη διαπολιτισμική επικοινωνία επιχειρείται να ξεπεραστούν τα εμπόδια της γλωσσικής διαφοράς και της διαφοροποιημένης συμπεριφοράς εξαιτίας της πολιτισμικής προέλευσης, αναζητώντας ομοιότητες που ενώνουν. Είναι, δηλαδή, σημαντικό ο πομπός να μεταδίδει το μήνυμα μ' έναν σαφή τρόπο. Αν αυτό δεν γίνεται και ο κώδικας προσκρούει στο διαφορετικό κώδικα του αποδέκτη, το μήνυμα δεν αποκωδικοποιείται, η πληροφορία δεν εγγράφεται στο γνωστικό απόθεμα και δεν υπάρχει δυνατότητα ανάκλησης¹⁹. Σε μια εκπαιδευτική διαδικασία επικοινωνίας μεταξύ διαφόρων εθνοπολιτισμικών ομάδων, η επιτυχής επικοινωνία είναι η προϋπόθεση για την αποτελεσματική μετάδοση της γνώσης.

Η Διαπολιτισμική Επικοινωνία στη Σχολική Τάξη - Συμπεράσματα

Στη σχολική τάξη εμπλέκονται παιδιά με διαφορετικές προγενέστερες γλωσσικές δομές και συμπεριφορές και καλούνται να ξεπεράσουν την ανομοιογένειά τους και να λειτουργήσουν αποτελεσματικά ανάλογα με τα σχολικά αιτούμενα²⁰. Το σχολείο απεικονίζει την πολλαπλότητα του συνόλου της κοινωνίας σε ανοικτή μορφή, όσο και την απαίτηση για τη δημιουργία συνθηκών εξισορρόπησης των ανισοτήτων, που ανάγονται στην προέλευση των μαθητών, σε ίσες ευκαιρίες μάθησης²¹. Ένα πολυσύνθετο πλέγμα σχέσεων ανάμεσα σε ανθρώπους από διαφορετικούς πολιτισμούς και κουλτούρες μας καθιστά προνομιούχους παρατηρητές των πολιτιστικών στοιχείων, που εμπλέκονται σε όλα τα βήματα της ανθρωπίνης συμπεριφοράς.

17. Γκότοβος Ε. Α.(1996), Ρατσισμός κοινωνικές ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής, ΥΠ.Ε.Π.-Γ.Γ.Λ.Ε, Αθήνα, σ. 66.

18. Δραγώνα θ.(1997), «Όταν η εθνική ταυτότητα απειλείται:ψυχολογική στρατηγική αντιμετώπισης», στο: Τι είναι' η πατρίδα μας - εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση, επ. Φραγκουδάκη, Δραγώνα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σ. 72.

19. Τοκατλίδου, Β.(1986), Εισαγωγή στη διδακτική των ξωντανών γλωσσών, Αθήνα, Οδυσσεάς, σ. 41-42.

Η περίπτωση επικοινωνίας στην τάξη διασαλεύεται από την αντανάκλαση των νέων συνθηκών, που επικρατούν στο ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό και εκπαιδευτικό «γίγνεσθαι». Επιπλέον παράγοντες που δημιουργούν εμπλοκή της διαπολιτισμικής επικοινωνίας είναι:

- Οι διαχωριστικές γραμμές που ενθαρρύνουν την κοινωνική διάκριση και τον πολιτισμικό ρατσισμό²².
- Οι μειωμένες προσδοκίες των εκπαιδευτικών.
- Ο χώρος: ο σχολικός χώρος και ιδιαίτερα οι αίθουσες διδασκαλίας βασιζονται σε ένα ανελαστικό μοντέλο το οποίο έχει μονολειτουργικό χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει ότι έτσι όπως είναι διαρρυθμισμένος δεν επιτρέπει παρά μόνο παραδοσιακού τύπου διδακτικές προσεγγίσεις. Οι τελευταίες έχει αποδειχτεί ότι δεν ευνοούν καθόλου την ένταξη των μαθητών με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες μέσα στο κλίμα της τάξης, αλλά οδηγούν στην περιθωριοποίησή τους και κατ' επέκταση σε σχολική αποτυχία²³.
- Οι μέθοδοι: σε συνδυασμό με τις επισημάνσεις που κάναμε παραπάνω σχετικά με το χώρο, διαπιστώνουμε, επίσης, ότι υπάρχει μία σοβαρότατη αγκύλωση των εκπαιδευτικών σε παραδοσιακού τύπου διδακτικές προσεγγίσεις. Οι τελευταίες «αναστέλλουν» την επικοινωνία μεταξύ των μαθητών μέσα στην τάξη και προωθούν έναν ανταγωνιστικό τρόπο λειτουργίας της. Στον αντίποδα, οι ομαδοσυνεργατικές μέθοδοι έχει αποδειχθεί ότι ευνοούν τη διαπολιτισμική επικοινωνία.
- Η ελλιπής εκπαίδευση των εκπαιδευτικών ενισχύει τις παραπάνω δυσλειτουργίες.
- Οδηγεί επίσης σε μία επιφυλακτική στάση απέναντι σε καινοτόμες και εναλλακτικές πρακτικές, όπως η αξιοποίηση του δράματος, της μουσικής, της τέχνης εν γένει ως πανανθρώπινης γλώσσας επικοινωνίας, η οποία βοηθά την προσέγγιση, την κατανόηση και την αποδοχή του διαφορετικού «Άλλου».
- Πρόβλημα, όμως, μπορεί να είναι και η απόπειρα για κατάργηση της διαφοράς των πολιτισμών, με την προσποίηση της αλεριόριστης αναγνώρισής τους²⁴.

20. Καπετανίδου, Μ.(1996), Κατανόηση και παραγωγή κειμένου: Θεωρητικές και πρακτικές προσεγγίσεις, Αλεξανδρούπολη, σ. 23.

21. Ζάχαρης, Δ.(1995), Παιδαγωγική Ψυχολογία, Τόμος Α', Ιωάννινα, σ. 175.

22. Tsiakalos, G.S.(1982), *Auslandische Kinder im Kindergarten*, Herder, σ. 98.

23. Νικολάου, Γ., (2005), «Διαπολιτισμική Διδακτική. Το νέο περιβάλλον – Βασικές αρχές», Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 297. Επίσης, Γερμανός, Δ., (1999), «Ο χώρος ως παράγοντας

- Η έκφραση επιθετικότητας που οδηγεί σε ανοιχτή ρήξη και πολιτισμική σύγκρουση.

Οι προαναφερθέντες παράγοντες παίζουν καθοριστικό ρόλο, μιας και οι στάσεις που έχουμε αποκτήσει για διάφορα κοινωνικά θέματα, διαμορφώνονται σε πολύ μικρή ηλικία και πολλές φορές είναι σταθερές και αντιστέκονται σε αλλαγές²⁵. *«Η σημερινή συγκυρία χαρακτηρίζεται λοιπόν από αναδιαπραγμάτευση των παραδοσιακών όρων, με βάση τους οποίους οι άνθρωποι μαθαίνουν να εντάσσουν τον εαυτό του, ως μέλη του κοινωνικού συνόλου: οι έννοιες όπως αυτές του πολίτη, της εθνικότητας, της εθνικής ταυτότητας βρίσκονται σε διαδικασία επαναπροσδιορισμού του περιεχομένου τους»²⁶.*

Η αποδοχή της πολιτισμικής ετερότητας θριαμβεύει στη θεωρία, αλλά πάσχει στην πράξη. Λογικά δεν μπορούμε να ερμηνεύσουμε τη στάση και τη συμπεριφορά του «άλλου», χωρίς να γνωρίζουμε ποιος είναι ο άλλος και από πού προέρχεται. Το λάθος που κάνουμε είναι να οδηγούμαστε σε γενικεύσεις και απεκηριώτες θέσεις γι' αυτόν. Αυτού του είδους οι στερεοτυπικές σκέψεις, οι προκαταλήψεις και η ξενοφοβία, υψώνουν, όπως είδαμε, διαχωριστικές γραμμές και θέτουν επικοινωνιακά όρια ανάμεσα στη μία και την άλλη πλευρά. Η εκπαίδευση μπορεί να καταστεί ο χώρος διαπραγμάτευσης των διαφόρων ταυτοτήτων, το προνομιακό πεδίο όπου οι νέοι θα μάθουν να ζούνε μαζί, το έδαφος όπου θα ριζώσει η πεποίθηση για μία νέα συλλογικότητα, όχι πλέον «εξ αίματος» αλλά «εκ της παραμονής», η οποία, όμως, μπορεί να είναι το ίδιο ισχυρή, αφού ακουμπάει πάνω σε κοινές παραδοχές και σε εξίσου κοινές επιδιώξεις.

σχολικής αποτυχίας στο ελληνικό σχολείο» στο Χ. Κωνσταντίνου, Γ. Πλειος, (επιμ.), Σχολική αποτυχία και κοινωνικός αποκλεισμός. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 281-299

24. Levi- Strauss C.(1987):Φυλές και Ιστορία, Μπάρον, 4η έκδοση, Αθήνα, σ. 22.

25. Γεώργας, Δ.(1995), Κοινωνική Ψυχολογία, Τόμος Α', Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 122.

26. Αβδελά, Ε.(1997), «Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: “εμείς” κι οι “άλλοι”» στο: Φραγκουδάκη Α.- Δραγώνα Θ. (επιμ.), «Τι είν' η πατρίδα μας;» Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, σ. 27 – 28.